

УДК 371.12

Юлія Кулінка

ОБҐРУНТУВАННЯ ЗМІСТУ ВАЛЕОЛОГІЧНОГО КОМПОНЕНТУ ГОТОВНОСТІ ДО ПРЕВЕНТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ЗАСАДАХ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ

У статті розглядаються актуальні питання формування готовності майбутніх учителів до превентивної діяльності. Зокрема обґрунтовано зміст валеологічного компонента готовності на засадах компетентнісного підходу. Подано характеристику констатувального та формувального етапів експерименту стосовно вивчення рівнів готовності вчителів до превентивної діяльності.

Ключові слова: професійна компетентність, готовність до превентивної діяльності, підлітки з девіантною поведінкою, валеологічний компонент готовності, валеологічний простір, валеологічна грамотність.

В статье рассматриваются актуальные вопросы формирования готовности будущих учителей к превентивной деятельности. В частности обосновано содержание валеологического компонента готовности на основе компетентностного подхода. Дана характеристика констатирующего и формирующего этапов эксперимента в изучении уровней готовности учителей к превентивной деятельности.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, готовность к превентивной деятельности, подростки с девиантным поведением, валеологический компонент готовности, валеологическое пространство, валеологическая грамотность.

The article deals with current issues of the training of future teachers to preventive activities. Specifically reasonably content valeological component of readiness on the basis of the competency approach. The characteristics constative and formative stages of the experiment in relation to the study of levels of readiness of teachers to preventive activities.

Key words: *professional competence, commitment to preventive activities, adolescents with deviant behavior, valeological component readiness, valeological space, valeological literacy.*

Постановка проблеми. Зростання професійної компетентності вчителя – основа реалізації завдань науково-дослідної та експериментальної роботи. Професійна компетентність – це рівень професійної майстерності, шлях до якої тільки один – «знизу вгору», від малого до великого, від невміння до вміння. Формування професійних функцій у даному випадку починається із психологізації навчально-виховного процесу. Орієнтація педагогічного колективу на сприйняття демократичних цінностей, парадигми особистісно орієнтованого навчання, створення сприятливої психологічної атмосфери, організація команди однодумців – дуже складна задача, що пов'язана з недовірою, закритістю більшості вчителів.

Вивчення теоретичних джерел і практичного досвіду шкіл свідчить про відсутність стратегічних проривів у вирішенні проблеми інтенсивності навчання та збереження і зміцнення здоров'я учнів. Практично у всіх навчальних закладах панує тенденція прагматичного підходу до навчання, коли результатом педагогічного процесу вважають знання, засвоєння теорій, фактів, правил, способів дії, конкретні вміння, навички тощо. Важливим у цьому значенні є також підготовка педагогів до роботи зі збереження здоров'я, формування єдиного валеологічного простору в роботі з підростаючим поколінням.

Особливу групу дітей складають підлітки з девіантною поведінкою. У нашому розумінні, девіантна поведінка – це специфічний усталений вид людської поведінки, що має відхилення від найбільш важливих соціальних і моральних норм суспільства в певний історичний період, знижує ефективність процесів розвитку, виховання та навчання в загальноосвітній школі. Доцільно для усунення деструктивних проявів у поведінці підлітків проаналізувати саме сутність валеологічного компонента готовності вчителя до превентивної діяльності, так як предметом нашого вивчення є саме девіантна поведінка підлітків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підготовка майбутнього професійно компетентного вчителя в умовах гуманізації та технологізації педагогічної освіти є одним з актуальних завдань і предметом наукових дискусій і роздумів учених, дослідження яких спрямовуються на виявлення змісту та сутності педагогічної компетентності як орієнтації вищої педагогічної освіти на особистість майбутнього вчителя (В. Болотова, І. Гушлевська, І. Зимняя, І. Зязюн, Л. Кондрашова та ін.).

Мета написання статті – обґрунтувати зміст валеологічного компонента готовності до превентивної діяльності на засадах компетентнісного підходу.

Виклад основного матеріалу. Як підтверджують численні педагогічні дослідження (Є. Барбіна, Н. Кузьміна, А. Маркова, В. Маслов, О. Пехота та ін.), в образі професійно компетентного вчителя повинні гармонізуватися інструментальні компоненти (знання, уміння, активність, самостійність, індивідуальність) та професійні якості (тактовність, комунікативність, доброзичливість, емоційна врівноваженість тощо). Н. Дергунова під формуванням професійної компетентності розуміє процес впливу, що передбачає певний стандарт, на який орієнтується суб'єкт впливу; процес, під яким розуміється деяка завершеність, досягнення певного рівня стандарту. Формування професійної компетентності – керований процес становлення професіоналізму, тобто це освіта й самоосвіта спеціаліста.

Вихідною точкою визначення цього поняття, на нашу думку, може стати інтегрований комплексний підхід, що має спиратися на теорії професійної компетентності, розроблені відомими науковцями з проблем професійної підготовки вчителя В. Сластьоніним, Є. Шияновим та А. Марковою.

Акцентуючи увагу на гуманістичному характері педагогічної діяльності, О. Козлова відзначає, що вона (така діяльність) не повинна завдавати шкоди ні учню, ні вчителю, ні школі, ні суспільству [2]. Узагалі, валеологія – це наука про здоров'я і здоровий спосіб життя, а одним з головних завдань превентивної діяльності є профілактика вживання тютюну, алкоголю і наркотиків, прояву агресивної поведінки в підлітків, що споріднює її з валеологією.

Валеологічний аспект професійної діяльності, а саме інноваційної діяльності педагога, Т. Скрябіна у своїй роботі пов'язує з розвитком гуманістичних ціннісних орієнтацій учителів [3, с.7-10]. Під час аналізу доцільності та оцінки нововведень у навчально-виховному процесі визначальними мають стати критерії здоров'я, екології (людини й освіти).

Дослідники Л. Кондрашова, Г. Ситник, А. Сманцер провідним елементом змісту превентивної діяльності вважають гуманізацію відносин між вихователем і вихованцем, між членами колективу. Гуманізація педагогічного процесу – мета, зміст і результат превентивної діяльності. Спрямованість превентивної діяльності пов'язана з формуванням свідомості, гуманних якостей, звичок і відносин в учнівському колективі. Створення гуманних відносин А. Сманцер розглядає як процес виховання гуманних якостей, що посідають важливе місце в структурі особистості [4, с. 89]. Формування гуманно вихованої особистості в умовах превентивної діяльності відбувається в єдності і взаємодії із соціальним середовищем, вихованням і самовихованням.

Ураховуючи спрямування нововведень на об'єкти превентивної діяльності (учнів) та їх вплив на вчителів, у валеологічній діяльності доцільно, на нашу думку, розмежувати два рівні. Перший рівень стосується учнів з девіантною поведінкою як об'єктів превентивного впливу. Йдеться про забезпечення та підтримку сприятливих умов під час запровадження нововведень. Другий рівень валеологічного компонента передбачає аналіз характеру впливу нововведень на вчителів.

Також особливості педагогічної діяльності вчителя у валеологічному просторі реалізуються в оригінальному вирішенні педагогічних завдань, в імпровізації, експромті. Його важливість зумовлена творчим характером превентивної діяльності.

До структури валеологічного простору ми відносимо також такі показники: оцінка та самооцінка результатів превентивної діяльності, потенційних можливостей, рефлексія пізнавальних дій і розумових процесів, успіхів і недоліків у саморозвиткові, уміння контролювати, керування творчим розвитком особистості. Самооцінка й рефлексія дозволяють виявити успіхи та прогалини в самовдосконаленні, саморозвитку особистості. Уміння оцінювати, контролювати та керувати превентивною діяльністю і розвитком допомагає вчителю навчитися керувати собою, досягати єдності із самим собою.

Якість валеологічної освіти постійно трансформується в межах експерименту і спрямована на формування єдиного валеологічного інформаційного простору, завдання якого:

- сприяти встановленню позитивного мікроклімату в колективі;
- покращити взаємостосунки між усіма учасниками освітнього процесу;
- підвищити рівень валеологічної компетентності педагогів;
- створити умови для подальшого розвитку здібностей учителів та учнів;
- удосконалити аналітико-діагностичну систему впровадження у навчально-виховний процес здоров'язберігаючих технологій.

Реалізація цих завдань на діагностичному етапі експериментальної та науково-дослідної діяльності обумовила такі форми роботи:

з учителями в позаурочній діяльності: тренінги, психолого-педагогічні та науково-практичні семінари, педагогічна майстерня «Практична валеологія», психолого-педагогічний консиліум, науково-методичні наради, педагогічна рада, методичний ярмарок педагогічних ідей;

зі студентами у навчальній діяльності: індивідуальна робота з корекції та регуляції особистісного розвитку, контроль фізичного, інтелектуального, психічного та духовного розвитку, система інтеграції валеологічних знань у предметні курси та розгалужена інфраструктура додаткової освіти, упровадження у вищій школі здоров'язберігаючих та здоров'язміцнювальних технологій;

зі студентами в позааудиторній роботі: студентський клуб «Світ твоїх захоплень», лекторій із питань валеологічного виховання, анкетування, тестування, конференції.

Орієнтація педагогів на сприйняття демократичних цінностей, парадигми особистісно орієнтованого навчання, створення сприятливої психологічної атмосфери, організація команди односторонців – дуже складне завдання, що пов'язане із ксенофобією, недовірою, закритістю

більшості вчителів. Тому на початку дослідної діяльності було розроблено систему психолого-педагогічних семінарів як адаптаційного засобу стосовно тотального впровадження технологічного підходу в навчальний процес, спрямованого на підготовку вчителя до запобігання девіантній поведінці підлітків.

Психологічний підхід зумовив валеологічні фактори впливу на педагогічні та особистісні характеристики вчителя: рівень емпатії; емоційну врівноваженість; творчий потенціал; комунікативні та організаторські здібності; рефлексивні здібності; цілеспрямованість педагогічної діяльності, педагогічні вміння та навички. Для повноцінної самореалізації в педагогічній діяльності вчителю необхідні розвинені рефлексивні уміння та навички (табл. 1).

Таблиця 1

Особистісні якості майбутнього вчителя, необхідні для визначення сформованості валеологічного компонента

Складові	Рівні розвитку	Контрольна група	Експериментальна група
Емпатія	Високий	15 %	20 %
Творчий потенціал	Достатній	45 %	54 %
	Високий	-	-
Комунікативні здібності	Достатній	67 %	72 %
	Високий	32,3 %	35 %
Організаторські здібності	Достатній	23,2 %	25 %
	Високий	29 %	30 %
Загальний результат	Достатній	17 %	20 %

Для повноцінної самореалізації у педагогічній діяльності вчителю необхідні розвинені рефлексивні уміння та навички (табл. 2).

Таблиця 2

Розвиток рефлексивних умінь студентів як складова валеологічного компонента

Рефлексивні уміння	Контрольна група	Експериментальна група	Середній бал
Постановка мети	67,5%	67,5%	77%
Педагогічний аналіз	75%	67,5%	77%
Психологічна підтримка, педагогічна допомога в плануванні превентивної діяльності	73%	73%	73%
Організація превентивної діяльності	75%	73%	75%
Виконання контрольно-діагностичної функції	67,5%	71%	72%
Регулювання та корекція педагогічного процесу	67,5%	73%	72%
Загальна оцінка	67,5%	71%	72%

Результати дослідження показують, що розбіжності між самооцінкою і загальною оцінкою педагогічних умінь майбутніх учителів є тією рушійною силою, що впливає на процес розвитку педагогічних умінь та навичок.

Головною метою валеологічної роботи зі студентами є виявлення та розвиток здібностей кожного, формування духовно багатой, вільної, фізично здорової, творчої особистості.

Відповідно до цього формуються завдання педагогічного моніторингу: визначити рівень мотивації готовності до запобігання девіантній поведінці підлітків за гуманістичним критерієм; ступінь взаємодії в системі «викладач – студент»; організованість; рівень адаптації в освітньому просторі; психологічний стан студентів у процесі навчання.

Моніторинг динаміки розвитку особистості майбутніх учителів виявив наявність емоційних розладів, невротичних виявів, тривожності, агресивності, неадекватної самооцінки та визначив вияви студентів, що потребують психологічного супроводу. Рівень тривожності студентів має динамічну тенденцію до норми; високий рівень агресивності відстежується у 7 % респондентів. Рівень невротичних розладів студентів залишився стабільним протягом констатувального експерименту – 8-9 %; показники уваги та пам'яті становлять 10 %.

Паралельно із цими дослідженнями на психолого-педагогічних консилиумах проводилося експертне оцінювання рівня адаптації студентів вищої школи до валеологічного простору. Для аналізу валеологічної готовності на констатувальному етапі експерименту було використано методика «Психічне вигоряння» та опитувальник «Вивчення мотивуючих факторів педагогічної діяльності майбутнього вчителя», сформований за гуманістичним критерієм. Дані опитування відображено в таблиці 3. Оцінки експертів розподілилася нерівномірно, що було пояснено індивідуальними фізичними і психічними особливостями студентів.

Таблиця 3

Результати експертного оцінювання рівня валеологічного компонента

№ п/п	Оцінювання	Результати оцінювання		Середній бал
		КГ.	ЕГ.	
1	Валеологічна грамотність	10,6%	12,2%	56,6
2	Ставлення до проблеми здорового способу життя	31%	30%	57
3	Валеологічна спрямованість поведінки	22%	16,8%	44
4	Готовність до валеологічної рефлексії та психологічної підтримки	5,4%	8,2%	70
5	Готовність до самокорекції особистої валеологічної свідомості	17%	17,6%	61
6	Готовність до прийняття валеорішень та їх реалізація у професійній сфері	14%	15,2%	74
	<i>Кількість респондентів, n</i>	<i>356</i>	<i>320</i>	

Поняття «валеологічна свідомість» не регламентоване нормами та вимогами, тому за основу було обрано навчально-виховні заходи, що мали спрямування на виявлення рівня готовності студентів до запобігання девіантній поведінці підлітків. Динаміку загального рівня валеологічної свідомості студентів можна відстежити за результатами їх самооцінки (рис. 1).

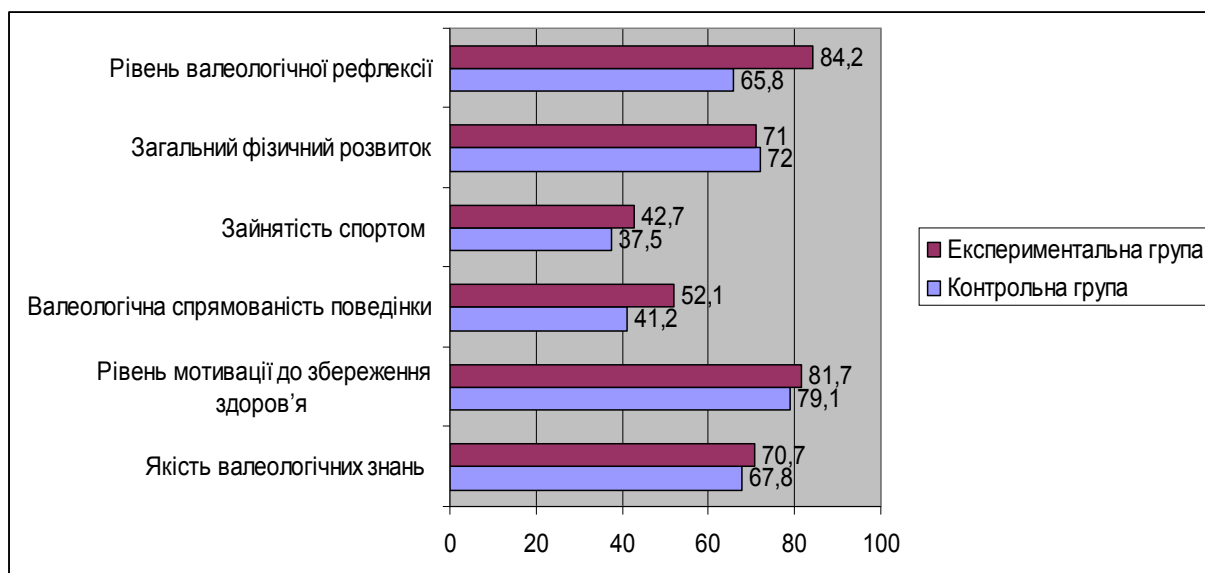

Рис. 1. Матриця самооцінки розвитку валеологічної свідомості студентів

Узагальнюючи результати моніторингу готовності майбутніх учителів до запобігання девіантній поведінці підлітків за валеологічним критерієм, можна стверджувати: необхідно створити систему, що сприяє поширенню валеокультурних цінностей серед студентів педагогічних ВНЗ. Процес розвитку, у свою чергу, повинен бути керованим, стабільним і перебувати при цьому на достатньому рівні.

Головна проблема, із якою ми зустрілися на початку експерименту, була в тому, що студенти не могли швидко подолати традиційні підходи до виховання і, як результат, мали недостатній рівень готовності до застосування технології превентивної діяльності у вихованні підлітків з проявами девіантної поведінки. Причини цього явища обумовлені:

- недостатністю психологічних і валеологічних знань студентів з питань вікового та особистісного розвитку підлітка;
- не вмінням працювати в умовах відкритості, з прозорими результатами і здатністю визнавати власні помилки;
- не вмінням подолати стереотипи мислення, орієнтацію на емпіричні підходи у навчанні та вихованні;
- недостатньо гнучкою методологічною та валеологічною свідомістю, слабкими рефлексивними вміннями.

Послідовна робота з розвитку валеологічного компонента готовності майбутніх учителів до запобігання девіантній поведінці підлітків під час проведення формувального дослідження значно розширила його стан.

За даними контрольного етапу експерименту, загальний стан валеологічного компонента готовності знаходиться на високому рівні і становить 21,3 % і достатньому – 48,8 %. З таблиці також видно, що після проведення експериментальної роботи домінуючим рівнем сформованості валеологічного компонента готовності студентів до запобігання девіантній поведінці підлітків став достатній рівень, який було виявлено майже в половині респондентів експериментальних груп (48,8 %).

Окрім цього, значно зросла кількість студентів, що мають високий рівень валеологічної готовності – 21,3 % студентів (проти 4,7 % першого діагностичного зрізу). Різко зменшилася кількість студентів із низьким рівнем валеологічної готовності (36,9 % під час першого діагностичного зрізу і 6,9 % під час кінцевого діагностичного зрізу).

Висновки. Таким чином, становлення педагога як професіонала неможливе без розвитку його валеологічної готовності до запобігання девіантній поведінці підлітків. У порівнянні з початком експерименту середній показник психологічного клімату підвищився на 8,2 % і становив 74,8 %, що є позитивною ознакою формування у студентів готовності до запобігання девіантній поведінці підлітків. Широкі моніторингові дослідження, запроваджені в навчальний

процес вищої школи для виявлення відповідного рівня готовності до превентивної діяльності, були спрямовані на визначення стану рефлексивної та нормотворчої діяльності студентів. За результатами контрольного етапу експерименту спостерігається позитивна динаміка на низькому і високому рівнях, чому сприяли психотерапевтичні тренінги з розвитку рефлексивних здібностей студентів.

Психологічний підхід зумовив валеологічні фактори педагогічних та особистісних складових професійної діяльності майбутнього вчителя: гуманність; толерантність; творчий потенціал; комунікативні та організаторські здібності; рефлексивні здібності; цілеспрямованість педагогічної діяльності; педагогічні вміння та навички.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаревская Е.В. Гуманизация воспитания старшеклассников / Е.В. Бондаревская // Советская педагогика. – 1991. – №9. – С. 50–56.
2. Козлова О.Г. Підготовка вчителя до інноваційної діяльності в системі післядипломної освіти: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / О.Г. Козлова. – К, 1997. – 228 с.
3. Скрыбина Т. Структура інноваційної діяльності майбутнього учителя / Т. Скрыбина // Рідна школа. – 2006. – №7. – С. 7–10.
4. Сманцер А.П. Превентивная педагогика : методология, теория, методика / А.П. Сманцер, Е.М. Рангелова. – Минск : БГУ, 2008. – 263 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Кулінка Юлія Сергіївна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки та методики технологічної освіти Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет».

Надійшла до друку 20.12.2012 р.